

MÚZEUMŐR

A múzeumi ismeretterjesztés lapja

VIII. évfolyam 3. szám, 2010 ősz

MÚZEUMŐR

A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Múzeumi Szervezetének folyóirata

Megjelenik évente négy alkalommal
VIII. évfolyam 3. szám, 2010 ősz

A folyóiratot alapította:
Bánkiné dr. Molnár Erzsébet

Szerkesztő:
dr. Bereznai Zsuzsanna

Tipográfus:
Veszely Ferenc

Tördelés:
Sági József

Szerkesztőség:
6000 Kecskemét, Bethlen körút 1.
Telefon: (76) 481-350,
Fax: (76) 481-122
E-mail: bereznaizsuzsa@gmail.com
Web: muzeum.bacsiskun.hu

Kiadja a
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat
Múzeumi Szervezete

Felelős kiadó:
Laczkó János

ISSN 1786-9277

Szerkesztőségi közlemény:
A Múzeumőr téli száma
2010. december közepén jelenik meg.
Cikkeket, híreket november 15-ig
fogadunk el. Írásaikat CD-n
vagy elektronikus úton a fenti
elérhetőségekre kérjük eljuttatni.

A lap előfizethető csekken az
51900018-13000062 számlaszám
feltüntetésével vagy megrendelhető
a Kiskun Múzeumban (6100 Kiskun-
félegyháza, Dr. Holló Lajos út 9.)
Éves előfizetési díj: 1000 Ft.

A lap megvásárolható a
Bács-Kiskun Megyei Múzeumi
Szervezet múzeumaiban.

készült:
Print 2000 Nyomda Kft. Kecskemét

A máig fennmaradt egyetlen
hegyre épített ház Hajóson
(Fotó: Schön Mária)

Hajósi házoromzat
(Fotó: Schön Mária)

Tartalom

TERMÉS

- Bereznai Zsuzsanna – Schön Mária:*
A közösség ereje... 1
Szászi Johanna: Inci néni, a kiskőrösi
szlovák sütőasszony 4

VISSZATEKINTÉS

- Knipl István – Tánczos-Szabó Ágota:*
Volksbund-szervezetek megalakulása... 7
Merkovicsné Hartai Gabriella:
„Málenkij robot” – bácsalmási svábok... 9
Kiss Nimród László:
Császártöltés mezőgazdaságának és
társadalmának „útrajta a szocializmusba” 13

HONISMERET

- Sáfár Violetta Zsófia:*
Nádudvari pincék... 16
Kustár Rozália:
A Dunaegyházi Szlovák Tájház 19

KITEKINTÉS

- Ando György:*
A Békéscsabai Szlovák Tájház 20
Kiri Edit:
A deszki Szerb Helytörténeti Gyűjtemény 23
Dobos László:
A jászágói jász világtalálkozóról 25

GYŪJTEMÉNY – GYŪJTÉS

- Röckl Éva:*
A csátaljai német nemzetiségi
helytörténeti gyűjtemény 26
Merinu Éva: Mórágyi tálak... 28

KÖNYVISMERTETÉSEK

- A múlt ébresztése (*Kovács Zita*) 29
Vorák József utolsó munkája
(*Gyarmati Andrea*) 29
A megszentelt könyv (*Kerekes Ibolya*) 30

HÍREK – PROGRAMAJÁNLÓ

- A Kiskun Múzeum hírei
(*Mészáros Márta, Búcsú Lidia*) 32
A Viski Károly Múzeum hírei
(*Réz Ildikó*) 35
A Katona József Múzeum hírei
(*Székelyné Körösi Ilona*) 38

E SZÁMUNK SZERZŐI 40

A címlapon:

A felújított hajósi Érseki Kastély
(Fotó: Kothencz Kelemen)

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Lapunk a Nemzeti Kulturális Alap
Múzeumi Szakmai Kollégiumának tá-
mogásával jelenik meg.

Knipl István – Tánczos-Szabó Ágota: Volksbund-szervezetek megalakulása a mai Bács-Kiskun megye községeiben

A trianoni Magyarország területén – az 1940-es években – a közel 100 milliós németiség alig 0,5 %-a, mintegy 550 000 fő német nemzetiségű lakos élt, akik az ország lakosságának mintegy 5–6%-át jelentették.

A tárgyalt települések adottságai, lakosainak száma, életvite-
lük nagymértékben hasonlít egymásra. Ebben az időszakban is aktuálisnak érezhetjük Hölbling Miksa alábbi leírását: „A német nép életmódja majd kivétel nélkül a földművelés. A háztartásra szükséges élelmet, gabonát, burgonyát, mely főágát teszi a német táplálékának, kukoricát, babot, lencsét, bort stb. mindegyik maga termeszt.”

A főként a mezőgazdasághoz kötődő falusi életmóddal függ össze a települések lakosságának viszonylag alacsony iskolázottsága. Kozma Ferenc megállapítása szerint: „A magyarországi német falvak lakossága túlnyomó többségben alacsony műveltségű volt, szigorú, konzervatív – katolikus nevelésben részesült, tehát voltaképpen idegen volt számukra a nemzetiszocializmus eszmevilága”.

1938. november 26-án Budapesten megalakult a Volksbund, teljes nevén Volksbund der Deutschen in Ungarn (Magyarországi Németek Népi Szövetsége). Az alakuló ülésen mintegy 700–800 fő vett részt. Az egybegyűltek megválasztották az elnökséget, és elfogadták a szervezet alapszabályát. Az egyesület elnöke Basch Ferenc, helyettes elnöke dr. Georg Goldschmidt, főtitkára Max Albert lett, továbbá megválasztották az egyesület tiszteletbeli elnökeit és a választmány tagjait.

Basch Ferenc az alakuló ülésen az alábbiakban határozta meg a Volksbund feladatait: „Az inség enyhítése céljából pénz- és természetbeni adományozást vezetünk be és szegényházakat létesítünk. A Volksbund gondoskodik a kialakult ősi népszokások megőrzéséről és fejlesztéséről. Gondoskodik anya- és gyermekvédelemről. Gazdasági szövetkezeteket létesít, megszervezi az önkéntes munkaszolgálatot, mezőgazdasági iskolákat létesít és tart fenn. Állandó és ideiglenes tanfolyamokat tart, mintagazdaságokat hoz létre és vezet. Kölcsönös biztosításról, illetve kártérítésről gondoskodik állatbaleset esetén. Temetkezési segítyt ad. Szakelőadásokról, kiállításokról, valamint a gazdasági élet előmozdítását célzó egyéb be-
rendezésekről és azok fenntartásáról is gondoskodik. A Volksbund iskolákat létesít az óvodától a középiskoláig, tanító-, tanítónő- és óvónőképző intézeteket tart fenn. Művelődési tanfolyamokat szervez, múzeumokat és könyvtárakat alapít, közösségi otthonokat és nevelőintézeteket létesít. Népművészeti, kézimunka és képzőművészeti, zenei, énekkari és színművészeti kiállításokat rendez. Német nyelvű sajtótermékeket alapít és terjeszt, helyi és vándorkönyvtárakat létesít, kül- és belföldi tanulmányutakat szervez. Nem utolsó sorban gondoskodik a népek a haza és saját népisége iránti hűségére nevelésről és arra való buzdításról...”

Basch programbeszédéből kitűnik, hogy az általa elképzelt szervezet nem csupán kulturális célokat képviselt, hanem igyekezett a hazai németiség egész életét megszervezni, befolyásolni. A szervezet ünnepélyes zászlóbontására Cikón – a helyi csoport megalakulásakor – került sor, ahol Erdmannsdorf német követ szerint 15–20 000 ember jelent meg, s hallgatta Basch beszédét.

Az országos egyesület megalakulása után megindult a helyi csoportok szervezése. A községi Volksbund csoportok megalakulásának körülményeit ma már igen nehéz rekonstruálni. A megalakított helyi csoportok működéséhez belügyminiszteri jóváhagyásra

volt szükség. A belügyminisztériumhoz beterjesztett okiratok tartalmazták az alapítás időpontját, az egyesületbe beléptettek névsorát, illetve a megválasztott vezetők nevét, tisztségét. Ezen dokumentumok azonban, néhány jegyzőkönyv kivételével, sajnos, ma már nem állnak rendelkezésünkre, így az alapítási időpontokat egyéb forrásokból tudjuk meghatározni.

Az alapítási időpontokat az alábbi táblázat tartalmazza:

	ALAPÍTÁS	HATÓSÁGI TUDOMÁSUL VÉTEL
Bácsalmás	1939. 08. 15.	1939/15.224.
Bácsbokod	1940. 08. 04.	1940. 10. 21./12.795.
Bácsborsód	1940. 08. 04.	1941/1181.
Csátalja	1940. 07. 07.	1940. 09. 14./11.223.
Csávoly	1940. 08. 04.	–
Császártöltés	1940. 12. 22.	–
Csikéria	1940. 07. 28.	–
Gara	1939. 07. 23.	1939. dec. közepe
Hajós	1940. 11. 17.	1941/5699 II.
Harta	1940. 10. 06.	–
Katymár	1939. 08. 15.	1939/15.225.
Kunbaja	1939. 08. 15.	1939/15.064.
Madaras	1971. szerint nincs	–
Nemesnádudvar	1940. 12. 22.	–
Rém	1940. 12. 15.	1941/2027.
Vaskút	1940. 07. 07.	1940. 09. 14./11.224.
Felsőszentiván	1940. 12. 15.	1941/2028.

Számos település esetében a Volksbundnak már volt előzménye, működtek a Magyarországi Német Népművelődési Egyesület helyi csoportjai, a Volksbildungsvereinnak vagy Kultursvereinnak nevezett szervezet sejtjei. Ezek a kis csoportok alakulhattak át Volksbunddá 1939–1940, illetve a későbbiek folyamán, például Csátalján, Csávolyon, Felsőszentivánon, Garán, Katymáron és Vaskúton, átvéve az „előd” örökségét és – sok esetben – tagságát is. A Volksbund-szervezetek létrejöttét általában segítették a fővárosból vagy vidékről, például a Bácskából érkezett agitátorok.

Az alapítási dátumokon kívül érdemes kicsit elidőzni az egyes csoportok taglétszámaival kapcsolatos kérdésnél is. Természetesen ez esetben is nehéz pontos adatokat felvonultatnunk, eredeti névjegyzékeknek ugyanis szűkében vagyunk, így több esetben csak a népbírószági vallomásokból vett információkra, szóbeli adatközlők emlékeire, illetve spekulációkra támaszkodhatunk. A császártöltési szervezet taglétszámaival kapcsolatban például a szóbeli adatközlők véleménye az, hogy a helységben az egyesület csak kevés taggal rendelkezett. Egyikük szavait idézve: *A Volksbund akkor lett, mikor bejöttek a németek, már előtte is kezdték egy kicsit, de a faluban nem voltak sokan, kevés Volksbund-tag volt, haragudtak a Volksbundra a faluban... Nem volt ott 200 embernél több, nem hiszem, nem voltak sokan, csak egy pár ilyen hangadó volt.* Adatközlőink véleményét névjegyzékek is alátámasztják. Az egyik, amely feltehetőleg az alapító tagok neveit tartalmazza, 47 név szerepel. Az egyesület későbbi létszáma egy 1944-ben keletkezett lista alapján következtethetünk, amelyen 204 név olvasható. A Katymáron működött Volksbund-szervezettel kapcsolatban is ismerünk egy listát, amely a tisztikart, a választmányi tagokat és póttagokat valamint a ren-

des tagok neveit tartalmazza, összesen: háromszáz főt.

Népbírószági vallomások szerint Bácsalmáson a falu lakosságának 75%-a tag volt, Csávolyon pedig az egész falu. Bácsbokodon a bund ülésein hivatalból részt vett rendőr 84 nevet tartalmazó listát készített. Vaskút esetében erős sváb befolyásról számol be egy tanú: Vaskúton a németek parancsolnak, Garán pedig a bundnak két saját helyisége is volt, ami alapján feltételezhetjük, hogy szintén jelentős szervezetről lehetett szó.

Nemesnádudvar kapcsán szintén erős szervezetről beszélhetünk, 1940-ben, az alapításkor 54 tag, 1944-re 280 család. Hasonlóan jelentős szervezet tevékenykedett Hajóson, ahol a névjegyzéken állítólag 800 fő szerepelt.

Az egyes településeken élő sváb lakosság elmagyarosodásán vagy erős német öntudatán kívül az agitáció, a propaganda, a helyi Volksbund-szervezők erőszakossága is jelentősen befolyásolta a létszám alakulását. A vezetők nem fukarkodtak sem az ígéretekkel, sem a fenyegetésekkel, hogy minél több tagot léptethessenek be az egyesületbe. A háborús években a nehezen hozzáférhető iparcikkek, munkalehetőség, a családot támogató segély megszerzésének lehetősége sok szegény embert csábított a Volksbund keretei közé. A belépések körülményeiről a későbbi népbírószági perekben lejegyzett vallomásokból tudhatunk meg legtöbbet. A vallomástevők zöme a szőlőműveléshez nélkülözhetetlen rézgálichoz, illetve gazdasági felszereléshez, trágyához, vetőmaghoz, liszthez, olcsó ruhaneműhöz, kölcsönhöz való hozzájutás reményében írt alá a Bundnak, amelynek irányítói házról házra járva biztatták az embereket a csatlakozásra, az említett juttatások fejében. Egyes Volksbund-tagok – saját bevallásuk szerint – jótékony, segélyező egyesületnek vélték a bundot, magasabb nyugdíj vagy rokkantsági segély folyósítását, adósságaik rendezését, beteg gyermekük, feleségük gyógyítását várták a szervezettől, vagy elhalt családtagjaik temetési költségeinek átvállalását ígérték meg nekik. Hartán birodalmi német gyerekek nyaraltatása folyt, a gyerekeket ellátó családok a gondoskodásért cserébe egy kis mellékeshez juthattak.

A már meglévő munka elvesztésétől való félelem valamint a munkához jutás reménye is jelentősen motiválta a belépőket. Számos földműves vallotta, hogy azért csatlakozott a Volksbundhoz, mert félt, hogy mint olyan ember, aki napszámosként keresi a kenyerét, nem fog többé munkát kapni a bundos gazdáktól. Egy garai szabómester 1942-ben azért lépett be a helyi szervezetbe, mert összes üzletfele tag volt már, több iparos az alapanyagokhoz való könnyebb hozzájutásra, a kereskedők a német vevők megtartására hivatkoztak mint kényszerítő tényezőre. Egy hajósi zenészt zenésztársai kényszerítettek rá a tagságra azzal, hogy ha nem lép be a Volksbundba és nem játszik annak székházában, nem mehet velük többet zenélni. Egy nemesnádudvari család a hitelre vásárolt motoros morzsológépet nem tudta volna kifizetni, ha a bundos gazdák nem hozzájuk járnak morzsoltatni.

A számos hasonló történet ellenére 1946-ban, a háborús számonkérés idején a bajai népbírószág úgy vélte, a megélhetésre való hivatkozás nem menti fel a vádlottakat a népellenes bűncselekmény [ti. a Volksbund tagság] vádjá alól. Az adott időszakban ugyanis kellő munkaalkalmat találhattak, így gazdasági kényszerről nem lehet szó. Mi több, a Volksbundhoz való csatlakozással vélhetően anyagi előnyhöz kívántak jutni, ami súlyosbító körülményként vendő figyelembe.

A mindennapos kenyérgondok megoldása mellett a Volksbund a szórakozás és a kulturálódás ígéretével is számos tagot vont körébe. Székháza biztosította azt a környezetet, ahol a helyiek összejöhettek, találkozhattak vasárnaponként, rádióhallgatással, beszélgetéssel, kuglizással, kártyázással mulatva az időt. A fiatalokat az

időről időre megrendezett műkedvelő előadások, a zene és a bálók, a sport vonzották.

Számos településen azzal fenyegették a belépni nem szándékozó lakosokat, hogy ha Hitler győz, a svábok lakta vidéket Németországba csatolják majd, a magyar érzelműekért pedig eljön a „fekete” (Gestapo) autó, és kitelepítik őket Ázsiába vagy Ukrajnába. Szóbeszéd terjedt egy bizonyos „fekete könyvről”, amely a magyarokhoz húzó „fekete svábok” neveit tartalmazza, illetve a németek ellenségeit, akiket a német győzelem után majd elvisznek Abesszíniába, esetleg kivégeznek. Beszélték továbbá azt is, hogy Hitler győzelme esetén a magyar érzésű sváboknak rossz dolguk lesz, mert ha a zsidók egy csillagot hordanak, ők kettőt fognak.

Végezetül meg kell említenünk a taggá válásnak még egy lehetséges módját, amely az érintett tudta nélkül, illetve akarata ellenére történt meg. Tagtoborzó trükk áldozatává válhattak azok, akik a Volksbund aktivistáitól kalendáriumot rendeltek vagy vásároltak, s aláírtak valamiféle vétívet. Szintén az egyesület tagjai közé kerülhettek tudtuk nélkül azok, akiket ismerősük vagy családtagjuk beíratott. Valószínűleg előszeretettel gyűjtöttek tagjelölteket a települések kocsmáiban, ahol a beborozott falusi nem is tudta, miféle papirost ír alá.

A fentiek ismeretében azt hihetjük, elenyészően kevés volt azoknak a sváboknak a száma, akik politikai meggyőződésből lettek a Volksbund egyesület tagjai. A megtorlás során nyilván még a legelkötelezettebb tagok is inkább állították, hogy 'bedűltem a propagandának', 'nem voltam tisztában a szervezet magyarellenes céljaival', 'senki nem olvasta fel a bund alapszabályát', minthogy megvallják, ha esetleg egyetértettek annak valódi politikai törekvéseivel.

A helyi Volksbund csoportok megalakulásakor mindenhol sor került az elnökség és a tisztikar megválasztására. Általában az alapító tagok, a hangadók vállalták az elnöki, alelnöki, jegyzői, szervezői tisztségeket. Ezenkívül pénztárost, könyvtárost, aszszonyvezetőt, ifjúsági csoportvezetőt, propagandavezetőt, gazdasági vezetőt, ellenőrt, (ház)csoporthoz vezetőket és pénzbeszedőket is kijelöltek, de találkozhatunk olyan szokatlan tisztségekkel is, mint a szervezeti és gazdasági tanácsadó, terrorcsapat-vezető, a rendvédelmi alakulat irányítója. Viszonylag ritkán fordult elő, hogy a fenti pozíciókat huzamosabb ideig ugyanaz a személy töltse be. Az évi rendes közgyűléseken általában megújították a tisztikart és a választmányt.

Az egyesületi élet központja a településeken a Volksbund székháza volt, amely lehetett a bund által megvásárolt önálló, udvarral rendelkező különálló épület, magánház vagy egy egyszerű, bérelt szoba. A garai bundnak két háza is volt: a Vasút utcában és a Zsíros utcában. Nemesnádudvaron a szervezet a Faluszövetség egyes helyiségeit vette igénybe gyűlések céljára, majd 1941-től ott volt az állandó székhely. Császártöltésen a Volksbund bérelt szobában tartotta összejöveteleit. Hajóson és Hartán feltehetően magánháznál volt a bundhelyiség. Az ún. Volksbund-székházak mellett jelentős szerepük volt a településeken található vendéglőknek és kocsmáknak is, gyakorta ezek voltak a propagandagyűléseknek és a politikai vitáknak a helyszínei. Előfordult, hogy az egyesületi összejöveteleket is ezekben a kocsmákban tartották. Egyes települések esetében külön bundista kocsmáról van tudomásunk, amelybe a magyar érzelmű sváboknak belépni sem volt szabad. A csátaljai Roth-féle vendéglőt a svábok „Kamerad kocsmának” hívták. Császártöltésen a Volksbund gyűléseire a Walter-féle kocsmában került sor. Itt hangzottak el Brandt Jakab és Daniel Grill propagandabeszédei, ez volt a bérelt szoba mellett az egyesület életének fő helyszíne. Bácsalmás, Bácsborsód és Vaskút

kapcsán gyülekezőhelyül, illetve bundhelyiségként szintén vendéglátóhelyeket neveznek meg a források.

Annak rekonstruálása, hogy mi folyt ezekben a helyiségekben, szintén nem könnyű feladat: töredékinformációkkal rendelkezünk a csoportok tevékenységét illetően. Tény, hogy a településeket gyakran látogatták agitátorok, politikai és gazdasági témájú előadásaikra bizonyára sokan összegyűltek. Elhangzott beszédek tartalma nem ismert, községi iratokban azonban fennmaradt néhány előadascím, például „Népközösségünk és áldozatkészsége”, „A nemzet munkája az elkövetkező hónapok alatt”, „A Volksbund munkája a mezőgazdaság többlettermelése”.

A Volksbund által szervezett gyűléseket, programokat engedélyeztetni kellett a helyi hatóságokkal. Az ismert kérelmek zöme a már említett politikai és gazdasági előadások megtartására valamint táncmulatságok, estélyek, ünnepségek vagy toborzógyűlések rendezésére vonatkozik. Több beadvány foglalkozik gyerekek számára tartandó világnézeti táborok engedélyeztetésével is.

A Volksbund időnként demonstratív felvonulásokat tartott a településeken, a német szövegű, fasiszta tartalmú dalokat éneklő bundista dalárda közreműködésével. Valószínűleg az ilyen alkalomokra gyakoroltak vasárnapi sportdelutánokon a fiatalok, amikor

uniformisban énekre meneteltek. A Volksbund elkötelezett tagjai külsőségekben is igyekeztek megmutatni az egyesülethez tartozásukat. A bundista ünneplő viselet – amely tulajdonképpen meg egyezett a sváb népviselettel – és a kitűzők használata mellett házaik falára gyakran nagyméretű, koszorúba foglalt V betűt festettek a győzelem és a Volksbund jeleként.

Az egykori szemtanúk beszámolóí szerint a Volksbund gyakran kiélezte a falvak lakosai közötti viszonyokat, barátokat szakított el egymástól, szomszédokat haragított egymásra, egyszóval feszültséget keltett az addig békés életet élők között. Az ellentétek legenyhébb formája az volt, amikor az említett bálakról a nem bundista tagokat kitiltották, de az események idővel ennél sokkal súlyosabb formát is ölthettek, s akár komoly összetűzésekké fajulhattak.

IRODALOM

KNIPL István – TÁNCZOS-SZABÓ Ágota: Volksbund szervezetek a Duna-Tisza közén a zászlóbontástól a megtorlásig. In: Bárth JÁNOS (szerk.): Cumania 23. (A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezetének Évkönyve), Kecskemét, 2007. 321–362 p.

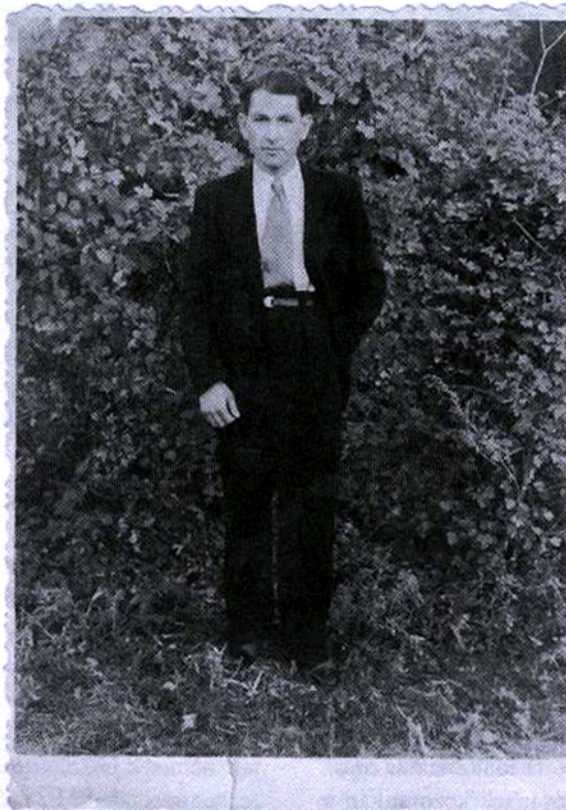
Merkovicsné Hartai Gabriella:

„Malenkij robot” – bácsalmási svábok jóvátételi közmunkán a Szovjetunióban

Az 1989-ben bekövetkezett politikai fordulat lehetővé tette, hogy fény derüljön XX. századi történelmünk homályban maradt éveire. Feltáratlan, illetve kevésbé feltárt területek azonban még ma is akadnak. Ezek közé tartozik e cikk témája is, amely a magyarországi németiség történetének egy szomorú fejezetével, a „malenkij robot”-tal – polgári személyek szovjet munkatáborokba való elhurcolásával – foglalkozik.

Az elmúlt húsz évben több mű is megjelent már e témában, olvasásuk során azonban azonnal nyilvánvalóvá válnak a nehézségek, amelyekkel a téma feldolgozása során szembesülnünk kell. A legnagyobb problémát a hivatalos adatok hiánya okozza. Lehetetlen például az elhurcoltak pontos számát meghatározni, mert regisztrálásukat akkoriban senki nem tartotta fontosnak. A fellelhető adatok pedig sokszor nem egyeznek, sőt ellentmondanak egymásnak. Ezenkívül egyre nehezebb túlélőket találni, akik személyes visszaemlékezéseikkel segíthetnek a kutatásokat.

Néhány évvel ezelőtt még sikerült szülőfalum, Bácsalmás vonatkozásában feldolgozni e témát, elsősorban a túlélők – köztük édesapám – személyes beszámolóira támaszkodva. A történelmi háttér rövid felvázolása után szeretném közreadni a beszámolók egyikét, valamint néhány fotót, melyek segítségével egy túlélő szemszögéből láthatjuk az eseményeket.

Harton (Hartai) Kilián

A szövetséges nagyhatalmak és Magyarország képviselői 1945. január 20-án Moszkvában aláírták a fegyverszüneti egyezményt. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány az egyezmény értelmében vállalta, hogy hozzájárul a szövetségesek háborús erőfeszítéseikhez. Ennek megfelelően a fegyverszüneti egyezmény Magyarország jóvátételi kötelezettségéről is rendelkezett. Nem szerepel viszont az egyez-

ményben olyan kitétel, amely az anyagiakon kívül élőmunka szolgáltatásra is kötelezné Magyarországot.

A szovjet megszállás után a szovjet katonai hatóságok azonban a polgári lakosságot is igénybe vették. Egyrészt írásos parancsban berendelték az 1941-től szolgált, már korábban leszerelt, illetve szökött katonákat, s mint hadifoglyokat, a Szovjetunióba vitték őket. Másrészt 1944. december 22-én megérkezett Debrecenbe a 0060. számú szovjet katonai parancs, mely elrendelte az összes német származású munkaképes személy mozgósítását. Férfiak 17-45, nők 18-30 éves korig voltak kötelesek jelentkezni. Ez a rendelkezés a szovjet főhadiszállás egyoldalú diktátuma volt, amelyet szóban adott ki a járási parancsnokoknak. Ha a magyar kormány tudomásul vette, és alá is írta valamikor a 0060. számú parancsot, nem valószínű, hogy teljes egészében tisztában volt annak jelentőségével és következményivel. Ugyanis eddig is ismeretes volt polgári személyek igénybevétele helyreállítási munkák cél-